

KANGAL'DA ÇOCUK OYUNLARI*

Dr. Doğan KAYA

Kangal'da hemen hemen her köyde yaygın olarak oynanan çocuk oyunlarından beş oyunu anlatacağız. Önce çocuk oyunlarının, çocuğun üzerindeki gelişimlerinden bahsetmek gerekir.

Türk kültüründe çocukların yetişmesinde iki unsur çok önemli rol oynamıştır; masal ve çocuk oyunları. Günümüzde internet salonları çocuk oyunlarının, televizyonlar da masalların çok kısa bir zaman dilimi içinde kültürümüzden yok olmasına zemin hazırlamıştır. Ne yazık ki şimdi masal anlatmanın da oyunların da tarihe karışmak üzere olduğunu söyleyebiliriz. Her iki gelenekten nasibini almadan büyüyen çocukların kişiliklerinin gelişiminde problemlerin yaşandığı uzmanlar tarafından özellikle belirtilmektedir. Başka çocuklarla oyun oynamanın yaşağı ile büyüyen çocuklar üretici, yaratıcı, paylaşımcı olmaktan uzak, yetenekleri bastırılmış, muhakeme gücünü yetirmiş bir tip olarak toplumun karşısına çıkarlar.

Gerek seyirlik gerekse çocuk oyunlarında Türklerin dünya görüşü, karakteristik ve sportif yapısı, birlik fikri, kendini yönetebilme, komuta etme, hata yapmama ve zafere ulaşma, yardımlaşma, zeki ve dikkatli olma... gibi özellikler gözümüze çarpmaktadır. Tarihte Türk toplumunun yaşantısında önemli bir yere sahip olan çocuk oyunlarını günümüzde oynamaya oynamaya unutulmaya yüz tutmuştur. Peki, çocuk oyunları, çocuğun gelişmesinde ne gibi rol üstlenirler? Bunun cevabı iki başlık altında toplanabilir:

Çocuk oyunlarının bedenî faydaları: Çeviklik, dayanıklılık, denge, güzel görünüm, güç, hız-sürat, hüner, kabiliyet, kuvvet, ritm, zekâ gelişimi.

Moral değerler yönünden faydaları:

Adil davranış, algılama, birlik ruhu, dayanışma- yardımlaşma, dikkat, disiplin, esneklik, hak gözetme, hoşgörü, irade, karar verebilme / kararlılık, kişiye saygı, liderlik vasfı, muhakeme, sabır, şaka / yarenlik / takılma.

Oyunlar, eğitimin de önemli bir parçasıdır. Eğitimin temel amacı soran, düşünen ve üreten fertler yetiştirmektir. Buna ulaşmanın yolu sadece hazır bilgi vermekle yetinmeyip, çocukların yaparak ve yaşayarak öğrenmelerini sağlamaktır yani çocukları oyun ve oyuncaksız bırakmamaktır.

Çocuğun yetişmesinde önemli bir paya sahip olan oyunlar, onun fizikî, ruhî, zihnî ve sosyal yönden gelişmesini, daha duygulu ve düşünceli olması sağlar. Lisansı kullanmada önemli rol üstlenir.

* *Kangal Mozaik*, (Kangal Dernekler Federasyonu Dergisi), S. 3, Sonbahar 2013, s. 51-55.

Fizikî yönden boy ve ağırlık artar, kaslar, solunum ve dolaşım sistemi gelişir. Oyunlarda yaşatılan olay ve karakterler ister istemez kendi ruh dünyasına etki eder, başkalarına / başka varlıklara değer verir hale gelir. Kendine güven duyması ve kendisi dışındakilere saygılı ve hoşgörülü olması gönlüne huzur verir. Oyun araçlarının renkleri, şekilleri, boyutları cisimler hakkında farklı algılamalara yol açar, hangi cisimleri nasıl kullanabileceğini öğrenir. Akıl yürütme ve muhakeme kabiliyeti gelişir. Oyun sırasındaki diyaloglar ve tekerlemeler konuşma yeteneğini geliştirir ve karşıdaki ile nasıl konuşulabileceğini, onu anlayabilmeyi öğrenir, kelime dağarcığının artmasına zemin hazırlar.

Aşık Oyunu

Kangal'da en yaygın çocuk oyunu aşıkla oynanan oyunlardır. Hayvancılığın dolayısıyla da koyunun çok olması aşık oyununu yaygınlaştırmıştır.

Aşık oyunları Türk dünyasında da revaçta olan oyunlardır. Dede Korkut Kitabında, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda, altı kişinin zor zapt ettiği boğa meydana salıverildiği sıra çocuklar aşık oynamaktadır.

Bugün dahi Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve pek çok Türk topluluklarında onlarca çeşit aşık oyunu icra edilmektedir. Hatta bu oyunları büyükler de oynamaktadır.

Aşık, koyunun arka ayaklarının oynak yerlerinden çıkar. Koyunun sağ ayağından sol aşık, sol ayağından ise sağ aşık bulunur. Aşığın yüzeylelerinin her birinin bir adı vardır. Çukur tarafına 'çık', şişkin tarafına 'tök" düz tarafı 'eşek", uzun ve biraz çukur tarafı "bey" denir.

Her oyuncunun kendisine ait oyunda kullandığı aşığa 'eneke" denir. Bu aşığın 'şaha" ve 'zil" gibi isimleri de vardır. Bu enekelerin diğer aşıklarla karışmaması için farklı renklere boyanır. Buna da 'kınalı aşık" denir. Boyama işlemi şöyle gerçekleşir; bir tenekede su kaynatılıp içerisine boyanacak aşıklar ve bez boyası dökülür, Boyanın kalıcı olması için bir miktar da tuz atılır. Bir müddet kaynattıktan sonra aşıklar tenekeden çıkartılıp kurutulur.

Eneke aşığın şişkin tarafı denilerek önce çamurdan bir kalıba konur ve içerisine eritilmiş kurşun dökülür. Kurşun dökülen deliğin üzerine de kara sakız yapıştırılır. Bu işlem kurşun döküldüğü belli olmaması içindir. Çünkü bu aşıklar ağır olduğu için daire içerisinde oynanan oyunda diğer aşıkları dışarı çıkartır. Ayrıca da atmalı oyunlarda hep "bey" tarafı üstte gelerek kazanmasını sağlar.

A) Vurmalı Oyunlar

Genişçe bir daire çizilir dairenin ortasına oyuncuların sayısına göre birden başlamak üzere ikişer veya üçer aşık dizilir. Oyuna ilk başlayanı belirlemek için, kim aşığı "bey" kondurursa oyuna o başlar. Oyuncular enekelerle içeride dizili olan aşıkları vurarak dışarı çıkardığında o aşığı kazanmış olur. Burada oyuncunun elinin daire içerisine girmemesine dikkat edilir. Buna benzer bir

oyunda ise daire çizilmez, Bu oyunda bir karış mesafe aralığında iki çizginin ortasına aşıklar dizilir. Aşık sayısı oyuncu sayısı kadar anlaşılan miktarda eşit olarak aşık dizilir. Üç dört adım geriye gidilerek atış yeri olarak belirlenen yerden aşıklar atılır. Dışarı çıkan aşıklar kazanılmış olur.

B) Atmalı Oyunlar

Bu aşık oyununda iki aşığı üst üste konularak zar gibi atılır, Aşıkların ikisi de 'bey" yüzü veya 'bey" ve 'tök" yüzü gelirse oyun kazanılır. Atılan aşıklar da 'eşek¹' ve 'çık" gelirse oyuncu kaybetmiş olur. Bu oyun genelde aşık ve ceviz karşılığında oynanır. Oyunculara kaç ceviz diye sorulur rakip oyuncuda elindeki cevizleri göstermeden 'denem beş" şeklinde söyler. Ona göre oyuncu elindeki cevizin beş çarpımı kadar ya kazanır yada kaybeder.

Beştaş Oyunu

Beştaş oyunundaki taşlar özellikle dere yataklarında 'cıncıl denilen renkli,parlak nispeten yuvarlak taşlardan seçilir. Bu oyunda parmakların ve elin hareketlilik kazanmasını sağlayan bir oyundur. Oyuna iki yada üç kişi ile başlanır.

Ancak iki kişiyle daha zevkli oynanır.

Oyuna ebe olmak iki şekilde belirlenir. Birincisinde beş taş topluca havaya atılır, iki elin dış tarafı birleştirilerek altına tutulur. Elinin üzerinde en çok taşı tutan oyuna başlar. Bir diğeri ise, Beş taş yere topluca bırakılır. Oyunculardan birisi taşların içinde birini alır. Alırken parmakları diğere taşla değerse yahut diğere taşları kimildatırsa taş alma sırası öbürüne geçer. Bu şekilde oyuna başlayacak oyuncu belirlenir.

Oyun yedi aşamalıdır. Oyunun birinci aşamasına 'Birler" denilir, ilk oyuncu sağ veya sol elinde taşları sallar ve yere atar. Taşlardan herhangi birini eline alır yerde dört taş kalır. Eline aldığı taşı havaya atar taş havadayken yerden bir taş alır ve havaya attığı taşı da alır. Aldığı taşı elinde bekletir, ilk attığı taşı yine havaya atar; taş havadayken havadaki taşla birlikte yerden bir taş daha alır. Oyuncunun elinde üçtaş olur, ilk attığı taşı yine havaya atar, taş havadayken bir taş daha alır ve havadaki taşı da alır. Elinde dört taş olur. Diğerlerinde olduğu gibi bunu da alır. Bu arada başarısız olursa sıra diğerine geçer.

'Birler" oyununu 'ikiler" takip eder.

Bu aşamada oyuncu taşları elinde çalkalayıp ve yere atar. Yerden bir taş alır. Aldığı taşı havaya atar. Taş havadayken yerden iki taş alır ve havadaki taşı da yakalar, ilk havaya attığı taşı yine havaya atar. Havadaki taşla beraber yerde kalan iki taşı da alır. Eğer başarısız olursa sıra İkinciye geçer.

Oyunun üçüncü aşamasına 'Üçler" denilir. Oyuncu bu aşamada taşları elinde çalkalar ve yere atar. Yerden bir taş alır. Aldığı taşı havaya atar, taş havadayken yerden bir taş alır ve havaya attığı taşla birlikte tutar. Aynı taşı yine havaya atar, yerdeki üç taşın hepsini kavrar ve havadaki taşla birlikte dördünü de tutar. Tabi

başarısız olan oyuncu hakkını diğerine devreder.

Oyunun dördüncü aşaması ' Dörtler"dir. Dörtler oynanırken taşları avuç içinde tutar. Taşın irini başparmak ve işaret parmağıyla tutup havaya atar. Taş yere düşmeden avucundaki dört taşı, toplu olarak yere bırakır ve havadaki taşı tutar. Sonra da havaya attığı taşı alır. Eğer birinci kişi taşları almayı beceremezse sıra ikinci kişiye geçer.

Sıra 'Beşler"e gelir. Bunun bir adı 'Yağmurlar"dır. Dört taş, kare şeklinde yere dizilir. Oyuncu bir taşı havaya atar, yerden bir taş alır. Daha sonra elindeki iki taşı havaya atar yerden bir taş daha alır. Elindeki üç taşı havaya atıp yerden dördüncü taşı kapar. En sonunda da yerdeki son taşı atar ve yere düşmeden yakalar.

Altıncı aşamaya 'Çadır", 'Fırın" yahut 'Köprü" denilir. Oyuncu sol elinin işaret parmağını orta parmağının üzerine koyarak fırın ağzı yapar. Sağ eliyle taşları yere atar. Rakibinden yerdeki taşlar içinden birini ebe olarak seçmesini ister. O da mümkün olduğu kadar kendisine engel olacak taşı ebe olarak seçer. Oyuncu, her defasında taşı havaya atarak ebe hariç diğer taşları en çok üç hamlede fırından geçirmek mecburiyetindedir. Ebe ise bir seferde geçirilecektir.

Yedinci aşamada taşların hepsi avuç içine alınıp havaya atılır. Bu arada rakip oyuncuya; "Tek mi, çift mi?" adını alır. Oynayan diğer oyuncuya "Tek mi, çift mi?" diye sorar. O da "Tek." Yahut 'Çift." der. Oyuncu taşları havaya atar, taşlar yere düşerken elin tersi ile söylenene uygun olarak tek yahut çift olacak şekilde taş tutmaya çalışır. Oynarken ebeyi düşürülürse, tek yahut çift olarak tutamazsa yahut hiç tutamazsa sıra diğer oyuncuya geçer. Sırasını alan oyuncu hangi aşamada kalmışsa oradan oyuna devam eder.

Bu aşamada bir usul daha vardır ki o da şöyledir: Oyuncu fırın aşamasını geçtikten sonra beş taşın hepsini birden avucunun içine alıp havaya atar. Taşlar yere düşerken elinin tersi ile mümkün olduğu kadar fazla taş tutmaya çalışır, iş bununla da kalmaz tuttuğu bu taşları tekrar havaya atıp aynı birini dahi yere düşürmeden tutar. Böylelikle tuttuğu taş kadar sayı alır, ikinci oyuna başlar. Oyun bu şekilde devam eder. Hangi oyuncunun sayısı daha fazla ise,oyunun galibi de o olur.

Yumurta Oyunu

Yumurta oyunu bir nevi bilardo oyununu andırır bu oyun için damların üzeri tercih edilir. Çünkü oyun için en

uygun zaman kış aylarıdır. Diğer aylar iş zamanı olduğu için oyun oynanmaz. Ayrıca bu oyundaki hafif meyilli yerde damda baca kenarlarıdır. Aynı zamanda da karın olmadığı ve kardan temizlenmiş ve düzlenmiş bu alanlar oyun için en müsait yerdir.

Bu oyunda 3,4 veya daha fazla kişilerle oynanır. Damda toplanan çocuklar yumurtasını yukardan aşağı bırakır. Daha sonra bırakılan yumurtalar kimin

yumurtasına bir tane değerse bir tek yumurta kazanır. Eğer üç yumurtaya değerse biriken yumurtaların hepsini alır. Yumurtası üç yumurtaya değirdirmeyenlerin yumurtaları aşağıda birikir.

Kaleğor Oyunu

Kangal'da yaygın olan bu oyun iki grup tarafından oynanır. Gruplar üçer-beşer kişiden oluşur. Bir grubun kovalaması, diğerinin de koşup yakalanmaması esasına dayanır. Bir yer merkez olarak belirlenir, burası kale dir. Vurulan oyuncular burada bekletilir. Kağan oyuncular vurulmadan kaledeki oyunculara elini vurursa onları kurtarır. Birinci grup, diğer grubun saklanmasını bekler. Saklanan grubun oyuncuları kendilerine uygun yer bulur. Arama işi başlamadan önce kuvvetli, iri yarı bir kişi kalede bırakılır. Görülen rakip oyuncu, bazen bir, bazen iki kişi ile kovalanmaya başlanır.

Bu kovalamaca rakip oyuncuya el vuruncaya kadar devam eder. Kovalamaca bazen yüzlerce metre sürer. Rakip oyuncunun çukurlardan, duvarlardan atlamak da dahil olmak üzere dakikalarca kovalandığı olur.

Tura Oyunu

Tura oyunu kayışla (kemerle) oynanır. Oyuncular iki grup olur. Bir yassı taşın üzerine tükürülür.' Yaş mı, Kuru mu?' denilir. Taş havaya atılır. Taş, kimin söylediği tarafa uygun düşerse o grup dışarıda kalır. Yere büyük bir daire çizilir. Ebe olan grubun oyuncuları dairenin içerisine girip kayışlarını çıkarırlar. Kayışlarını toka dışarıda kalacak şekilde kıvrıp yerine koyarlar. Dışarıda kalan oyuncular bu kemeleri alıp onunla da dairenin içindeki oyunculara vurmaya çalışırlar. Kayış kapan oyuncu içeridekilere kayışla vurur, içeridekiler kayışlarını vermeme gayretini içindedir ve kemerlerini kapmaya çalışanlara vurmak isterler. Dışarıdaki herhangi bir oyuncu vurulursa, ceza olarak o grubun oyuncuları içine girer.

Kaynakça:

ARSUNAR, Ferruh, (1955), *Türk Çocuk Oyunlarından Örnekler*, İstanbul.

AŐKUN, Vehbi Cem, (1940). *Sivas Folkloru*, C. 2, Sivas.

BARAN, MUSA, (1993), *Çocuk Oyunları*, Ankara.

BORATAV, Pertev Naili, (2003), *Yüz Soruda Türk Folkloru*, İstanbul.

ÇEVİK, Recep, (1996), *Kültürel, Ekonomik, Coğrafi, Tarihi ve Folklorik Yönden Kangal*, Sivas

DAĞDEVİREN, Ayşe, (1992). *Sivas'ta Çocuk Oyunları*, Sivas (Basılmamış Lisans Tezi).

DOYMUŐ, Ergin, (1999), *Her Yönüyle Kangal*, Sivas.

ELÇİN, Őükrü, (1991), '*Sivas Çocuk Oyunları I*' *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, C. II, II. Baskı, Ankara.

- KAYA, Doğan, (2011), *Çöm Çöm Çömbelek Sivas Çocuk Oyunları*, İstanbul.
- MURAD0ĐLU, Malik, (1997). *Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları*, Ankara.
- ÖRİMEK, Sedat Veyis, (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Ankara.
- ÖZEN, Kutlu, 'Sivas ve Çevresinde Çocuk Oyunları", *Sivas Folkloru*, S. 40, Mayıs 1976, S. 41, Haziran 1976, S. 42, Temmuz 1976, S. 44, Eylül 1976, S. 45, Ekim 1976, S. 46, Kasım 1976, S. 47, Aralık 1976, S. 48, Ocak 1977, S. 49 Şubat, 1977, S. 50, Mart 1977, S. 51, Nisan 1977, S. 52, Mayıs 1977.
- 12- ÖZERDEM, Ahmet, (1985) *Tarihi Kültürü ve Folkloruyla Karaözü*, İstanbul.
- 13- ÖZHAN, Mevlüt, (1990), *Çocuk Oyunlarımız*, Ankara.
- YALÇIN, Alemdar- Aytaş, Gıyasettin, (2003). *Çocuk Edebiyatı*,